

TOMASZ MAJEWSKI

Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie

ORCID: 0000-0002-9734-498X

t.majewski@akademia.mil.pl

Rafał Bartłomiej Panfil, *Braterstwo broni jako forma więzi społecznej*, Wydawnictwo Państwowej Akademii Nauk Stosowanych im. Ignacego Mościckiego w Ciechanowie, Ciechanów 2024, ss. 258

Rafał Bartłomiej Panfil, *Braterstwo broni jako forma więzi społecznej* [Eng. *Brotherhood in Arms as a Form of Social Bond*], Wydawnictwo Państwowej Akademii Nauk Stosowanych im. Ignacego Mościckiego w Ciechanowie, Ciechanów 2024, pp. 258

Recenzowana monografia podejmuje problematykę braterstwa broni jako wyjątkowej formy więzi społecznej występującej między żołnierzami. Autor, wychodząc od klasycznych teorii więzi społecznych, rekonstruuje przedmiotowe pojęcie w kontekście działań militarnych, uwydatniając, że ma ono nie tylko wymiar emocjonalny, ale także strukturalny, procesualny i pragmatyczny. Wyniki badań empirycznych przeprowadzonych wśród żołnierzy Wojska Polskiego ujawniają, że braterstwo broni nie jest jedynie pojęciem czy konstruktem kulturowym, ale rzeczywistym doświadczeniem kształtującym świadomość żołnierzy i praktykę wojskową. W przekonaniu Autora, jest ono więzią silniejszą i trwalszą od relacji powstających w czasie pokoju, a zarazem istotnym czynnikiem spójności i efektywności jednostek wojskowych. Treść omawianej pracy nie tylko dowodzi istnienia braterstwa broni jako przedmiotu nauk społecznych – autentycznego zjawiska społecznego, lecz także uwalnia je od propagandowo-ideologicznych interpretacji, nadając mu nowe – bliższe klasycznemu – znaczenie. Wyniki badań wskazują, że ta szczególna więź stanowi zarówno przedmiot naukowej refleksji, jak i praktyczne źródło wiedzy o dynamice relacji międzyludzkich w ekstremalnych warunkach. Monografia zachęca również do podjęcia dalszych badań w charakteryzowanym zakresie, traktując je jako klucz do zrozumienia społecznej natury człowieka w warunkach działań militarnych, a także jako inspirację do rozwijania nowych kierunków refleksji w naukach społecznych.

Braterstwo broni jest tą relacją między żołnierzami, która w istotny sposób może wpływać na przebieg i wynik walki zbrojnej. Jest kategorią, która, mając istotne znaczenie w budowaniu zespołów wojskowych, jest jednocześnie niełatwa do deskrypcji. Być może dlatego problematyka ta, zwłaszcza w Polsce, została zbadana w niewielkim stopniu. Słusznie zauważa Autor monografii, że istnieje niewiele informacji, które w sposób bezpośredni nawiązują do zjawiska braterstwa broni.

Stąd też istnieje potrzeba dogłębnego zbadania zjawiska braterstwa, zwracając uwagę na jego właściwości, uwarunkowania i skutki. Jest to możliwe dzięki teorii więzi społecznej oraz ujęcia braterstwa jako formy więzi społecznej. Zwraca to uwagę na takie kwestie, jak dążenie do realizacji zadań, motywacja do działania, uczucia (np. sympatia, bliskość, wyrozumiałość), uznawanie wspólnych wartości i norm, wola przetrwania i pokonania przeciwnika, a ponadto: zaufanie, lojalność, solidarność i przyjaźń. Dlatego też pozytywnie oceniam inicjatywę Autora monografii¹, który dążył do dogłębnego poznania zjawiska braterstwa jako więzi społecznej w Siłach Zbrojnych RP przez krytyczną analizę dotychczasowych teorii oraz samodzielne przeprowadzenie badań empirycznych. Dodam, że Autor podjął się rozwiązania problemu trudnego i interdyscyplinarnego, który wymagał od niego dużego wysiłku poznawczego, dogłębnego przestudiowania literatury dotyczącej zjawiska wojny, organizacji i zarządzania oraz socjologii, a ponadto dobrego przygotowania metodologicznego.

W swojej monografii Autor zawarł wszystkie istotne założenia metodologiczne, określając sytuację problemową, cel badań, problemy badawcze, hipotezę, zmienne i wskaźniki zmiennych oraz metody badawcze. Sytuacja problemowa została opisana w sposób przekonujący i trafny. Autor przedstawił te kwestie, które stały się podstawą jego naukowej refleksji w formie monografii oraz wymagają dogłębnego zbadania. Przedmiotem badań Autora są więzi społeczne istniejące między żołnierzami, określone mianem zjawiska braterstwa broni. Cel główny pracy, sformułowany właściwie, Autor przedstawił w formie następującego zdania: identyfikacja sposobów postrzegania zjawiska braterstwa broni jako formy więzi społecznych istniejących pomiędzy żołnierzami. Poprawnie, jako opisowy, został określony główny problem badawczy: w jaki sposób wybrane kategorie żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej postrzegają zjawisko braterstwa broni? Również właściwie Autor dokonał dekompozycji problemu głównego na problemy szczegółowe, wyróżniając ich 16. Wyniki studiów literatury przedmiotu oraz problemy badawcze stanowiły podstawę do sformułowania przez Autora hipotezy głównej: istnieją wyraźne różnice między sposobami postrzegania zjawiska braterstwa broni przez wybrane kategorie żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Sposób sformułowania hipotezy, biorąc pod uwagę wyjaśnienia zawarte w monografii, możemy przyjąć za właściwy, pomimo swej ogólności. Bardzo dobrze Autor poradził sobie z wyspecyfikowaniem zmiennych

¹ R.B. Panfil, *Braterstwo broni jako forma więzi społecznej*, Ciechanów 2024.

i wskaźników zmiennych. Przedstawił je w postaci tabel, co ułatwia czytelnikowi ich poznanie i analizę. Takie wyłonienie zmiennych badawczych i określenie wskaźników zmiennych świadczy o dociekliwości badawczej Autora i precyzji w postępowaniu badawczym.

Założenie badawcze Autora oddaje następujące zdanie: „Warto jednak podkreślić, że intencją prowadzonych analiz jest obiektywne odzwierciedlenie tego zjawiska, a nie próba apoteozy, bądź krytyki relacji istniejących pomiędzy żołnierzami. Innymi słowy – podjęte rozważania prowadzą do rekonstrukcji obrazu głównego zagadnienia niniejszej monografii, a nie do próby jego oceny”². Autor przekonująco wyjaśnił sposób doboru próby badawczej do badań ankietowych (120 osób) oraz właściwie scharakteryzował tę próbę. Interesujące są refleksje na temat uwarunkowań doboru próby badawczej. Dobrane metody badawcze wykorzystane do zebrania i opracowania materiału empirycznego nie budzą zastrzeżeń. Do zastosowanych metod empirycznych należały sondaż diagnostyczny techniką ankiety oraz analiza i krytyka piśmiennictwa. Autor przekonująco wyjaśnił powody wykorzystania tych metod. Bardzo dobrze został opracowany kwestionariusz ankiety. Przyjęty tok procesu badawczego jest zasadny i dobrze świadczy o zrozumieniu istoty procesu badawczego przez Autora. Również właściwie zostały opisane czynności realizowane podczas badań. Szkoda, że szukając związków między braterstwem broni a wybranymi zmiennymi, Autor nie wykorzystał aparatu opisu statystycznego – nie określał współczynników korelacji i poziomów istotności statystycznej.

Reasumując, uważam, że Autor bardzo dobrze poradził sobie z określeniem wyżej wymienionych założeń metodologicznych – zostały sformułowane w sposób trafny, zrozumiały i przekonujący. Są ponadto ze sobą spójne. Stąd też wartość metodologiczną monografii oceniam pozytywnie.

Recenzowana monografia jest wydawnictwem zwartym, zawierającym: wstęp, rozdział teoretyczny, rozdział metodologiczny, rozdział empiryczny, zakończenie, bibliografię, spis rysunków, spis tabel oraz załączniki. Uważam, że układ rozdziałów i podrozdziałów pracy jest przejrzysty, trafny i ukierunkowany na rozwiązanie założonych problemów badawczych. Podczas rozwiązywania problemów badawczych oraz weryfikacji hipotezy Autor opierał się na dorobku socjologii, psychologii oraz teorii sztuki wojennej, które umiejscowione są w teorii nauk o bezpieczeństwie. W rozdziale pierwszym Autor w sposób syntetyczny, prawidłowy i ciekawy dokonał analizy literatury przedmiotu dotyczącej teorii więzi społecznych. Autor skupił się na teoretycznych ujęciach więzi społecznej, wyjaśniając istotę, złożoność i różnorodność koncepcji więzi społecznych oraz charakteryzując proces formowania się kategorii więzi społecznych. Ponadto określił kryteria, klasyfikacje i przejawy więzi społecznych. Autor słusznie stwierdza, że „badanie więzi społecznych jest tożsame z poznaniem społecznej natury człowieka, gdyż to one przyczyniają się do powstawania, istnienia i rozpa-

² Tamże, s. 111.

du różnych form życia społecznego”³. Ponadto, w sposób właściwy, bazując przy tym na rozstrzygnięciach poczynionych w rozdziale pierwszym, Autor dokonuje głębokiej analizy pojęcia i zjawiska braterstwa broni w kontekście szeroko postrzeganego zjawiska wojny. Autor zakłada integralny charakter rzeczywistości społecznej i zjawiska wojny. Wyjaśnia, w odniesieniu do relacji między żołnierzami, potrzebę używania pojęcia spójności jednostki bojowej (spójności zespołu), jako pojęcia mniej ogólnego niż pojęcie więzi społecznej. Dokonuje wnikliwej charakterystyki tej kategorii, określając przyczyny i skutki spójności bojowej oraz formułując konkluzję, że spójność jednostki bojowej jest elementarnym czynnikiem motywującym do walki⁴. Autor na podstawie przeprowadzonej analizy jednak stwierdza, iż koncepcja spójności jednostki bojowej ma „nazbyt ogólny, wieloznaczny, skomplikowany, a czasem niespójny charakter”⁵, stąd też, jego zdaniem, braterstwo broni stanowi bardziej adekwatne określenie więzi społecznych spajających żołnierzy. Można zgodzić się z takim stwierdzeniem; jest ważne, gdyż implikuje kolejne poczynania badawcze. Jednak mankamentem tego rozdziału jest jego obszerność, zwłaszcza że kwestie dotyczące spójności bojowej Autor zakończył cytowanym powyżej stwierdzeniem. W rozdziale tym, w podrozdziale *Naukowe i nienaukowe źródła wiedzy o braterstwie broni*, Autor dokonuje również analizy komponentów braterstwa broni, do których ostatecznie zalicza: lojalność, przyjaźń, solidarność i zaufanie⁶ (s. 196). W rozdziale drugim Autor zawarł, jak już wspomniałem, ocenione pozytywnie kwestie metodologiczne. W trzecim rozdziale, równie wartościowym poznawczo i użytkowo, Autor zawarł opis wyników własnych badań ankietowych. Dogłębnie i zasadnie omówił wyniki badań dotyczące właściwości zjawiska braterstwa broni, cech podmiotów braterstwa broni, zbiorowości społecznych, w których występuje zjawisko braterstwa broni. Ponadto Autor ustalił i opisał czynniki więziotwórcze zjawiska braterstwa broni, wpływ zjawiska braterstwa broni na funkcjonowanie Sił Zbrojnych RP, przejawy braterstwa broni według treści i wymiaru, proces kształtowania się zjawiska braterstwa broni. Opis wyników dobrze świadczy o kompetencjach badawczych Autora. Niezbyt trafny jest tytuł podrozdziału *Wykorzystanie kategorii braterstwa broni w nauce* – z treści podrozdziału wynika bowiem, że dotyczy on tylko znajomości przez respondentów opracowań dotyczących braterstwa broni. Nieco problematyczne jest zbieranie opinii o wpływie zjawiska braterstwa na funkcjonowanie Sił Zbrojnych, zwłaszcza w okresie przygotowania do działań militarnych. Oficerowie oczywiście mogą wyrażać opinie, ale należy brać pod uwagę, że nie świadczą one o tym, iż ten wpływ w rzeczywistości występuje.

Powyżej wymienione zmienne opisujące braterstwo broni były również rozważane ze względu na rodzaj sił zbrojnych, stopień/korpus wojskowy i uczest-

³ Tamże, s. 9.

⁴ Tamże, s. 68.

⁵ Tamże, s. 110.

⁶ Tamże, s. 95–96.

nictwo w działaniach militarnych. Podwyższa to wartość uzyskanych wyników. Wysoko oceniam także wnioski i konstatacje dotyczące przedstawionych wyników badań⁷. Są one generalnie zasadne i stanowią realny wkład do wiedzy o zjawisku braterstwa broni jako więzi społecznej i wynikają z badań empirycznych. Świadczą dobrze o umiejętności interpretacji przez Autora wyników badań. Autor słusznie nie tylko opisuje stwierdzony stan rzeczy, ale także doszukuje się przyczyn i skutków takiego stanu. Istotne jest również to, że Autor w tym rozdziale wykazał się niełatwą umiejętnością łączenia dorobku różnych nauk. Literatura przedmiotu, którą wykorzystał przy opracowaniu monografii, jest nader bogata. Autor, co należy podkreślić, skorzystał również z wielu publikacji obcojęzycznych. Wartość pracy wzbogacają liczne rysunki i tabele, które ułatwiają percepcję opisywanych treści.

Autora wyróżnia ścisły i komunikatywny styl pisarski. Tok rozumowania jest logiczny i klarowny. Monografia została opracowana na dobrym poziomie edytorskim. Przypisy opracowane są zgodnie z zasadami. Oceniam, iż wyniki badań uzyskanych przez Autora są wartościowe poznawczo oraz zasadna jest ich ilościowa i jakościowa interpretacja. Analiza tych wyników, skrupulatność oraz logiczność wywodów dobrze świadczą o umiejętnościach poznawczych. Jego dociekania doprowadziły do sformułowania przekonujących oraz istotnych poznawczo i użytecznych wniosków. Ścisłość i zrozumiałość wywodów pozwoliła na śledzenie jego toku rozumowania.

Generalizując ocenę części merytorycznej, stwierdzam, że jest ona opracowana na ponadprzeciętnym poziomie, a autor wykazał się bardzo dobrą znajomością literatury przedmiotu oraz umiejętnością prezentowania myśli i formułowania trafnych, generalnie przekonujących wniosków.

Reasumując niniejszą recenzję monografii, stwierdzam, że dr Rafał Bartłomiej Panfil opracował ją na wysokim poziomie. Praca została napisana komunikatywnym, ścisłym terminologicznie językiem. Prezentowane treści są wynikiem rzetelnych i trafnych badań empirycznych Autora, właściwie zaplanowanych, realizowanych i interpretowanych. Monografia ma więc walory metodologiczne i merytoryczne świadczące o niezbędnych kompetencjach badawczych Autora w obszarze nauk o bezpieczeństwie.

Ostatecznie w swojej recenzji zdecydowanie podkreślam, że monografia Rafała Bartłomieja Panfila została opracowana na wysokim poziomie naukowym i stanowi istotny wkład w rozwój badań nad więziami społecznymi żołnierzy. Doceniam wyjątkową rzetelność badań empirycznych, klarowność sformułowanych celów i problemów badawczych oraz umiejętność Autora w łączeniu perspektyw socjologicznych, psychologicznych i wojskowych. Szczególną wartością pracy jest pozbawienie kategorii braterstwa broni propagandowo-ideologicznych naleciałości i ukazanie jej jako realnej, silnej i wielowymiarowej więzi społecznej, mającej wpływ na spójność i efektywność jednostek organizacyjnych w siłach zbrojnych.

⁷ Tamże, s. 231–236.

Monografia została napisana językiem precyzyjnym, komunikatywnym i logicznym, a jej wnioski są przekonujące, poznawczo wartościowe i praktycznie użyteczne. Z pełnym przekonaniem rekomenduję tę publikację wszystkim badaczom i praktykom zainteresowanym problematyką więzi społecznych w warunkach działań militarnych.